

## بررسی میزان تأثیر سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی بر سرمایه فرهنگی (مطالعه جوانان شهرستان پاوه)

یحیی علی‌بابایی<sup>۱</sup>

بهمن باینگانی<sup>۲</sup>

دریافت ۱۳۸۸/۷/۱۵ تأیید ۱۳۸۸/۱۰/۱۱

### چکیده

هدف ما در این مقاله، در کنار توصیف میزان سرمایه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در میان جوانان شهرستان پاوه، بررسی میزان تأثیر سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی بر سرمایه فرهنگی بوده است. در این تحقیق، از نظریه پیر بوردیو استفاده شده و داده‌های تحقیق نیز به روش پیمایش و از طریق مصاحبه با ۴۱۰ نفر از جوانان ۱۵-۲۹ ساله مناطق شهری شهرستان پاوه جمع‌آوری شده است. نتایج توصیفی این تحقیق نشان داده است که؛ میزان سرمایه اجتماعی جوانان شهر پاوه در حد زیاد اما، میزان سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی آنها در حد متوسط است. نتایج تحلیلی تحقیق نیز نشان می‌دهد که از میان مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی، مؤلفه آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی، و از میان مؤلفه‌های مختلف سرمایه اقتصادی، برخورداری از وسایل رفاهی، بیش‌ترین نقش تبیین‌کنندگی را در زمینه سرمایه فرهنگی دارند.

**واژگان کلیدی:** سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی، جوانان، شهرستان پاوه.

---

۱. استادیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران ababaie@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی نظری- فرهنگی دانشگاه تهران و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج، bahman.bayangani@gmail.com

## طرح مسأله

در سرمایه‌داری، تنها یک چیز جهان‌شمول وجود دارد و آن بازار است (دلوز، ۲۴: ۱۳۸۵). مناسبات بازار، بیان‌گر چشم‌اندازی اختصاصاً مدرن از کنش و مناسبات اجتماعی است. این فکر که نظم اجتماعی مدرن، زیر سیطره مناسبات بازار یا حتی براساس آن تعریف می‌شود، مشغله اصلی اندیشه اجتماعی مدرن بوده است. به عبارت دیگر، استیلا و سیطره همه جانبه مبادلات بازار، تصویر دقیقی از زندگی اجتماعی معاصر بدست می‌دهد (اسلیتر و تونکیس، ۱۳۸۶: ۲۱). در واقع، در جهان معاصر، منطق بازار چنان شیوه گسترده‌ای برای اندیشیدن درباره نهاد‌های اجتماعی و کلاً درباره انسان بدست داده است که؛ درباره مسائل متفاوتی چون زندگی شغلی افراد، دسترسی به خدمات عمومی و حتی فعالیت‌های خصوصی هم، می‌توان از مفاهیمی چون رقابت، سرمایه‌گذاری، فایده‌مندی و انتخاب بهره جست (همان: ۹).

آنچه که هسته اصلی بازار را تشکیل می‌دهد، سرمایه است. بحث راجع به سرمایه، تاریخی طولانی دارد و از اواسط قرن هیجدهم به بعد، محققان به‌طور مفصل درباره ماهیت، علل و پیامدهای سرمایه مطلب نوشته‌اند. مارکس، آدام اسمیت و جان استوارت میل، به عنوان اولین متفکرانی که به مفهوم سرمایه پرداخته‌اند، تصویری مادی و ملموس از سرمایه داشتند (استوربرگ، ۲۰۰۲: ۴۷). بحث‌های آنها را می‌توان تحت عنوان سرمایه اقتصادی به حساب آورد. در افکار اقتصادی، مفهوم سرمایه در ابتدا به معنای انباشت مقدار پولی بود که به امید بازدهی سودآوری در آینده سرمایه‌گذاری می‌شد (فیلد، ۱۳۸۵: ۱۹).

اما، از چند دهه قبل، تغییری انقلابی در مفهوم سرمایه بوجود آمده و مفهوم سرمایه‌های جدید مطرح شده است. از این‌رو، این مفهوم (به‌عبارت دیگر، سرمایه جدید) گسترش فراوانی پیدا نموده و به عرصه‌های دیگری مثل مدیریت دانش، تکنولوژی اطلاعات، ساختار، شبکه‌های اجتماعی و منابع نهفته در شبکه‌ها، گردش اطلاعات، قابلیت‌ها، مهارت‌ها و دانش کارگران نیز اطلاق می‌شود (استوربرگ، ۲۰۰۲: ۴۰۹). دو نوع از معروف‌ترین این سرمایه‌های جدید، که امروزه بسیار از آنها سخن گفته می‌شود، سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی هستند.

مفهوم سرمایه اجتماعی پیچیده، چند وجهی و بین‌رشته‌ای است که توجه بسیاری از صاحب‌نظران را به خود جلب نموده است. سرمایه اجتماعی را اغلب، شبکه‌ای از ارزش‌ها و هنجارها به حساب می‌آورند. از زمان طرح این مفهوم تاکنون، تحقیقات زیادی درباره آن صورت گرفته است و تأثیر سرمایه اجتماعی بر کاهش مسائل اجتماعی (فوکویاما، ۱۳۷۹)، افزایش سلامت روان، کاهش جرایم، افزایش پیوندهای اجتماعی، ایجاد شبکه‌های حمایتی برای اعضا

خانواده، کاهش مصرف موادمخدر، کاهش خشونت خانوادگی، افزایش فعالیت‌های بهداشتی، کاهش احتمال ترک تحصیل نوجوانان (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰: ۹-۷)، کاهش میزان خودکشی، کاهش کودک‌آزاری و افزایش تسهیل در جریان و پردازش اطلاعات (بهزاد، ۱۳۸۱: ۴۵)، بررسی و تأیید شده است.

یکی دیگر از سرمایه‌های جدید، مفهوم سرمایه فرهنگی است. این نوع سرمایه در دهه ۱۹۶۰، از سوی بوردیو و همکارانش ابداع شده است و به جهت اهمیت و گستردگی نقش این نوع سرمایه، بسیاری از تحلیلگران و نظریه‌پردازان اجتماعی از آن به عنوان منبع بسیار مهمی در تعیین ساختار اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی یاد نموده‌اند (نادعلی، ۱۳۸۷). از زمان ابداع این مفهوم، تاکنون مطالعات بسیاری درباره نقش و اهمیت آن در زندگی اجتماعی انجام شده و اهمیت آن در مواردی مثل بردباری اجتماعی، موفقیت تحصیلی، هویت اجتماعی، فعالیت‌های ورزشی، روابط دموکراتیک درون خانواده و... بررسی و تأیید شده است.

نکته حایز اهمیت درباره سرمایه این است که؛ به‌رغم تمام اصلاحات و جرح و تعدیل‌هایی که در نظریه‌های جدید صورت گرفته است، ایده اصلی مفهوم سرمایه، یعنی سرمایه‌گذاری برای تولید سود در همه تئوری‌های زیر مجموعه سرمایه حفظ شده است، در عین حال تبیین طبقاتی مستتر در مفهوم کلاسیک سرمایه، به‌عنوان یک جهت‌گیری تئوریک حذف شده است (لین، ۱۹۹۹: ۲-۳).

با توجه به اهمیت سرمایه در زندگی معاصر، و بسط و گسترش آن به عرصه‌های مختلف حیات اجتماعی، در این تحقیق، درصدد بررسی رابطه بین این سرمایه‌ها هستیم، به عبارت دیگر هدف ما در این تحقیق بررسی این مسئله است که میزان تأثیر سرمایه اجتماعی و اقتصادی بر سرمایه فرهنگی تا چه اندازه است؟

### مبانی نظری

مفهوم "سرمایه"، در نظر بوردیو از مفهوم پولی سرمایه در اقتصاد بسیار گسترده‌تر است؛ سرمایه، "منابع" عمومیت یافته‌ای است که می‌تواند به شکل پولی یا غیرپولی و نیز ملموس یا غیرملموس وجود داشته باشد (آن‌هایر و دیگران<sup>۱</sup>، ۱۹۹۵: ۸۶۲). به اعتقاد بوردیو (۱۹۸۴)، ساختار اجتماعی هر جامعه سرمایه‌داری پیشرفته‌ای، همانند نوعی فضای اجتماعی<sup>۲</sup> پیچیده است که در آن اشکال متنوع سرمایه موقعیت‌های اجتماعی را که به گونه‌ای افقی و سلسله

1-Anheier and et all  
2-Social space

مراتبی متمایز است، تعیین می‌کنند. اگرچه هر نوع دارایی، مالکیت یا کالایی که در جامعه ارزشمند شمرده می‌شود، می‌تواند نوعی سرمایه باشد، اما بورديو در مقاله‌ای تحت‌عنوان اشکال سرمایه (۱۹۸۱)، از سه نوع سرمایه اصلی؛ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نام می‌برد و برای آنها از سایر سرمایه‌ها ارزش بیشتری قائل می‌شود.

سه تن از متفکرانی که در کارهای‌شان به سرمایه توجه نشان داده‌اند، عبارتند از؛ آدام اسمیت، استوارت میل و کارل مارکس. واقعیت آن است که رویکرد این افراد به سرمایه رویکردی اقتصادی بوده است (استوربرگ، ۲۰۰۲: ۴۷) و در افکار اقتصادی، مفهوم سرمایه در ابتدا به معنای انباشت مقداری پول است که به امید بازدهی سودآوری در آینده، سرمایه‌گذاری می‌شود (فیلد، ۱۳۸۵: ۱۹). از نظر بورديو نیز سرمایه اقتصادی به درآمد پولی و همچنین سایر منابع و دارایی‌های مالی گفته می‌شود و تظاهر نهادینه‌اش را در حقوق مالکیت می‌یابد. سرمایه اقتصادی بواسطه خصلت‌اش در دنیای امروز، به‌مثابه پول و اشیاء مادی است که در مقابل تولید کالا و خدمات بکار می‌رود (بورديو، ۱۳۸۴: ۱۳۷).

نکته مهم درباره نظریه بورديو راجع به انواع سرمایه، آن است که وی نظریه‌پرداز سرمایه‌های جدید است، او در نظریه‌اش، اگرچه به سرمایه اقتصادی اشاره می‌کند اما، در کنار آن از سرمایه‌های دیگری چون؛ سرمایه اجتماعی و فرهنگی نیز یاد می‌کند. در واقع وی جهان اجتماعی را پیچیده‌تر از آن می‌داند که بتوان به گونه تقلیل‌گرایانه درباره آن بحث نمود.

سرمایه اجتماعی نیز یکی از مفاهیم برجسته در علوم اجتماعی است که، منشاء پیدایش آن به نیمه دوم قرن بیستم برمی‌گردد. اصطلاح سرمایه اجتماعی قبل از سال ۱۹۱۶، و برای نخستین بار در مقاله‌ای توسط هانی فان<sup>۱</sup> از دانشگاه ویرجینیای غربی مطرح شده است (الوانی و سید نقوی، ۱۳۸۱: ۳). اما مفهوم سرمایه اجتماعی، تنها در دهه ۱۹۸۰ بود که به‌شدت مورد توجه قرار گرفت و توانست با گسترش نظری و تجربی، جایگاه تعریف شده‌ای را در میان نظریه‌های جامعه‌شناسی به خود اختصاص بدهد (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۵). در دهه ۱۹۸۰، این اصطلاح توسط "جیمز کلمن" جامعه‌شناس، در معنای وسیع‌تری مورد استفاده قرار گرفت و "رابرت پاتنام"، دانشمند علوم سیاسی، نفر دومی بود که بحث قوی و پرشوری را در مورد نقش سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی، هم در ایتالیا و هم در ایالت متحده برانگیخت (فوکویاما، ۱۳۸۴: ۱۰). پس از آن، بورديو در فرانسه ابعاد دیگری از این مفهوم را روشن نمود. او

تلاش کرده است که مطالعه سیستماتیک منظمی از سرمایه اجتماعی داشته باشد (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۵).

در واقع بورديو، جزو اولين محققانی بود که به تحليل سیستماتیک ویژگی‌های سرمایه اجتماعی پرداخت. استفاده خاص بورديو از مفهوم سرمایه اجتماعی، برای درک این مسئله است که؛ چگونه افراد از سرمایه اجتماعی استفاده می‌کنند، تا وضعیت اقتصادی‌شان را در جوامع سرمایه‌داری استحکام بخشند. بورديو استدلال می‌کند، که در چنین جوامعی، سرمایه اقتصادی منبع بسیار مهمی است و مسئله‌ای که وی به آن می‌پردازد این است که؛ چگونه سرمایه اجتماعی و فرهنگی می‌تواند باعث افزایش سرمایه اقتصادی افراد شود (وینتر، ۲۰۰۲: ۲).

از این‌رو، برای درک افکار بورديو درباره سرمایه اجتماعی، باید به خاطر داشته باشیم که توجه اصلی وی آن است که به درک سلسله مراتب اجتماعی برسد. بورديو نیز همانند ویر معتقد است که؛ برای درک این سلسله مراتب، تنها توجه به وضعیت اقتصادی افراد و گروهها کافی نیست و باید علاوه بر آن، به وضعیت اجتماعی و فرهنگی آنها نیز توجه نمود. وی سرمایه اجتماعی را چنین تعریف می‌نماید: "سرمایه اجتماعی عبارت است از مجموع منابع فیزیکی یا غیرفیزیکی در دسترس فرد، یا گروهی که دارای شبکه نسبتاً بادوامی از ارتباطات نهادینه شده با آشنایی‌های دو جانبه و محترم هستند" (فیلد، ۱۳۸۵: ۲۳-۲۴).

کلاً باید گفت که مفهوم سرمایه اجتماعی در کارهای پیر بورديو (۱۹۹۶، ۱۹۹۸)، نه تنها تعدیل کننده مهمی برای خوانش‌های هنجاری، تجربی و ذاتی از این مفهوم است، بلکه بورديو از این مفهوم تعریف جامعه‌شناختی بسیار بهتری به عمل می‌آورد. در کارهای وی، سرمایه اجتماعی، به جای آنکه یک هنجار باشد، به معنای نوعی رابطه اجتماعی است. از نظر بورديو، سرمایه اجتماعی در بردارنده یک سری شبکه‌های ارتباطی است که ممکن است به عنوان ابزاری در فرایند تشخیص طبقاتی استفاده شود. در نظر وی، سرمایه اجتماعی مانند سایر سرمایه‌ها (اقتصادی و فرهنگی)، در نتیجه کار انسانی و باگذشت زمان انباشت می‌گردد و می‌تواند موجب افزایش سرمایه‌ها شود، اما در عین حال قابل تقلیل به سایر سرمایه‌ها نیست (لیزا، ۲۰۰۵: ۱۹۷-۱۹۸).

اگرچه مفهوم سرمایه اجتماعی، قبل از بورديو ابداع و تحقیقات بسیاری درباره آن انجام شده بود، اما تقریباً همه محققان در این عقیده متفق‌القول‌اند که مفهوم "سرمایه فرهنگی"، برای نخستین بار از سوی پیر بورديو، در اوایل دهه ۱۹۶۰ بکار رفته است. در این زمان، مفهوم

سرمایه به حوزه فرهنگ و هنر نیز راه یافت و مفهوم سرمایه فرهنگی بوجود آمد (تراسبی، ۱۳۸۲). بوردیو در نظریه کنش خود، هدف از طرح مفهوم سرمایه فرهنگی را ارائه سازوکار پیچیده‌ای می‌داند که از طریق آن، نهادهای آموزشی موجب بازتولید نحوه توزیع سرمایه فرهنگی می‌شوند و به دنبال آن بازتولید ساختار فضای اجتماعی یا به عبارت دیگر، بازتولید ساختار فضای اجتماعی یا بازتولید ترکیب طبقات اجتماعی انجام می‌گیرد (بوردیو، ۱۳۸۰).

بوردیو در تعریف سرمایه فرهنگی، آن را خصلت‌ها و عادات دیرپایی می‌داند که طی فرایند جامعه‌پذیری حاصل می‌شوند و اهداف فرهنگی ارزشمندی مثل صلاحیت‌های تحصیلی و فرهیختگی را در بر می‌گیرد (آن‌هایر و دیگران: ۱۹۹۵). از سوی دیگر، به اعتقاد وی، داشتن سرمایه فرهنگی کارکردهای مختلفی دارد: اول؛ کسب مشروعیت از طریق بقیه سرمایه‌ها، منوط به تبدیل شدن آنها به سرمایه فرهنگی است. کسی که به واسطه سرمایه فرهنگی منزلت دارد، می‌تواند روایت خود را از دنیای اجتماعی بر دیگران تحمیل کند. دوم؛ داشتن سرمایه فرهنگی بدین معنا است که فرد می‌تواند خود را از الزامات زندگی روزمره جدا نماید و نوعی گزینش دلخواه در عرصه فرهنگ انجام دهد. به بیان خود بوردیو، "زیبایی شناسی محض" از اخلاق یا همان خلق و خوی فاصله گرفتن گزینشی از الزامات طبیعی و اجتماعی نشأت می‌گیرد (فاضلی، ۱۳۸۲: ۳۸).

از نظر بوردیو، سرمایه فرهنگی می‌تواند به سه شکل وجود داشته باشد:

- سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته: این شکل از سرمایه فرهنگی بیانگر چیزهایی است که افراد می‌دانند و می‌توانند انجام بدهند، به عبارت دیگر سرمایه فرهنگی تجسم یافته، توانایی‌های بالقوه‌ای است که به تدریج بخشی از وجود افراد شده و در او تثبیت گردیده‌اند.

- سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته: منظور از آن کالاهای فرهنگی و اشیاء مادی از قبیل کتاب، نقاشی و آثار هنری است.

- سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده: این شکل از سرمایه فرهنگی نیز مواردی مثل صلاحیت‌های تحصیلی را در بر می‌گیرد که در قالب مدارک و مدارج تحصیلی نمود عینی پیدا می‌کند و به دارنده آنها هم از نظر قانونی، و هم از نظر عرفی ارزش اجتماعی و تعریف شده می‌دهد (نوغانی، ۱۳۸۷).

نکته حائز اهمیت در اندیشه بوردیو، راجع به انواع سرمایه آن است که؛ اشکال گوناگون سرمایه قابل تبدیل به هم هستند. برای مثال؛ سرمایه اجتماعی می‌تواند فرد را وارد روابطی

سازد که حاصل آن کسب میزانی از سود، به شکل پول یا انواع مالکیت باشد. به همین ترتیب، تحصیلات این قابلیت را دارد که به سرمایه اقتصادی، و گاهی نیز به سرمایه اجتماعی تبدیل شود. بدین صورت که، تحصیلات و کسب مدارک عالی مشاغل پر درآمدی را در اختیار فرد قرار می‌دهد که با قرار گرفتن در آن موقعیت‌ها، می‌تواند نه تنها به پول، بلکه به قدرت نیز دست یابد و از نمادهایی هم برای مشروعیت بخشیدن به موقعیت خود استفاده کند. البته، موانعی نیز در راه تبدیل انواع سرمایه به یکدیگر وجود دارد. کسانی که سرمایه اقتصادی دارند و تازه آن را بدست آورده‌اند، ممکن است هرچقدر کوشش کنند نتوانند سرمایه فرهنگی را که شامل داشتن سلیقه خوب، یا سخن گفتن به طریقی خاص یا دانستن چند زبان خارجی است، بیاموزند (ممتاز، ۱۳۸۳: ۱۵۱). بنابراین، می‌توان گفت که جوهر نظریه بوردیو راجع به انواع سرمایه در این امر نهفته است که سرمایه‌های غیر اقتصادی یا غیرمادی نیز قابل انباشت، مبادله و تبدیل به سایر انواع سرمایه‌اند (کروبی، ۱۳۸۷: ۳۱۳).

بنابراین، با توجه به اهمیت سرمایه در حیات اجتماعی و فردی، و گسترش منطق بازار به همه عرصه‌های جهان اجتماعی، و در نتیجه رواج اشکال جدید سرمایه، در این تحقیق به بررسی رابطه بین اشکال اصلی سرمایه از نظر بوردیو، یعنی سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌پردازیم و در واقع به نوعی قابلیت تبدیل سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی به سرمایه فرهنگی را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

### بررسی ارتباط تجربی میان اشکال سرمایه

بررسی ادبیات تجربی مربوط به سرمایه اقتصادی و اجتماعی بر سرمایه فرهنگی، در داخل و خارج نشان می‌دهد که؛ هیچ مطالعه مشخصی تحت این عنوان انجام نشده است. اما در تحقیقات اندکی، تأثیر مؤلفه‌های هرکدام از این مفاهیم بر یکدیگر بررسی شده است. برای مثال؛ حقیقتیان، ربانی و کاظمی (۱۳۸۷)، در مطالعه‌ای تأثیر سرمایه اجتماعی بر فعالیت دبیران مقطع متوسطه شهرستان اصفهان را مورد بررسی قرار داده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که؛ سرمایه اجتماعی با کیفیت آموزش، فعالیت آموزشی و کیفیت پژوهش رابطه مثبت و معناداری دارد. قلیچ لی و مشبکی (۱۳۸۷) نیز در تحقیقی نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه فکری، در دو شرکت خودروساز ایرانی را بررسی کرده‌اند و به توصیف و تحلیل وضعیت موجود متغیرهای سرمایه فکری و سرمایه اجتماعی، و نیز روابط متقابل بین آنها در دو شرکت خودروسازی پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نیز نشان داده است که؛ سرمایه اجتماعی بر سرمایه

فکری به‌طور کلی و همچنین هریک از عناصر آن شامل؛ سرمایه انسانی، سرمایه رابطه‌ای و سرمایه ساختاری، در دو شرکت مورد مطالعه تأثیر مثبت و معناداری دارد. در تحقیقات خارج از کشور نیز، لی هونگ هوانگ (۲۰۰۲)، در پژوهشی که در کشور نروژ انجام داده؛ تأثیر سرمایه اجتماعی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که؛ سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان، تأثیر مثبت و معناداری بر موفقیت دانش‌آموزان دارد. دون (۲۰۰۸)، هم در مطالعه خود به این نتیجه رسیده است؛ پایگاه اقتصادی اجتماعی خانواده‌های هندی بر موفقیت آموزشی کودکان، تأثیر مثبت دارد. اندرسون و هنسن (۲۰۱۱) نیز، در تحقیقی که در میان پنج نسل از دانش‌آموزان نروژی انجام داده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که رابطه متقابلی بین سرمایه فرهنگی و پایگاه طبقاتی دانش‌آموزان وجود دارد. گئورگ (۲۰۰۴) هم، در مطالعه‌ای که میان افراد واقع در سنین ۱۶ تا ۳۵ ساله آلمانی انجام داده، به این نتیجه رسیده است که؛ بین نابرابری اجتماعی و سرمایه فرهنگی رابطه وجود دارد. هنسن و ماستیکاسا (۲۰۰۶) نیز، در مطالعه‌ای که در میان دانشگاه‌های نروژ در فاصله سالهای ۱۹۹۷-۲۰۰۳ انجام داده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که؛ بین خاستگاه طبقاتی و عملکرد دانشگاهی پاسخگویان رابطه وجود دارد.

## اهداف پژوهش

### هدف اصلی

بررسی میزان تأثیر سرمایه اقتصادی و اجتماعی بر سرمایه فرهنگی

### اهداف فرعی

- توصیف میزان سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛
- بررسی میزان تأثیر مؤلفه‌های مختلف سرمایه اقتصادی بر سرمایه فرهنگی؛
- بررسی میزان تأثیر مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی بر سرمایه فرهنگی.

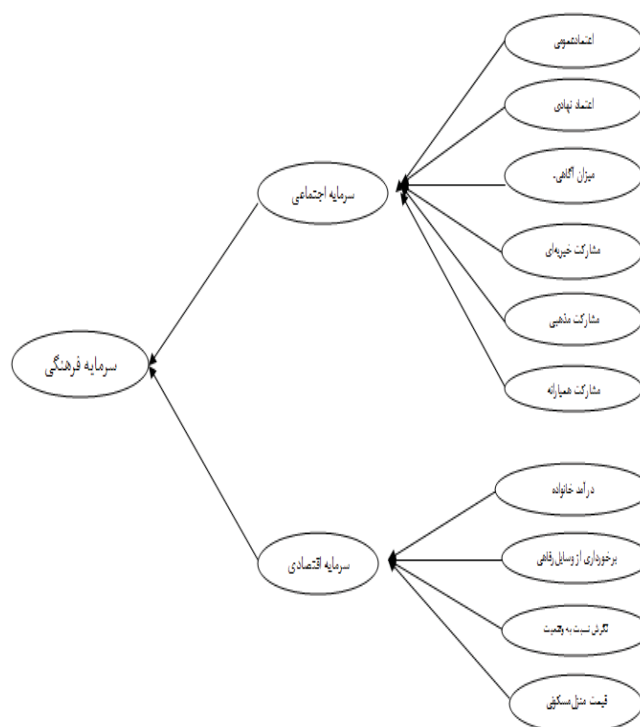
## فرضیات تحقیق

فرضیه، پاسخی موقتی به پرسش آغازین پژوهش است که به تدریج در جریان مطالعات اکتشافی و آماده‌سازی چارچوب نظری مسأله پژوهش، حک و اصلاح شده است و برای درک درستی یا نادرستی این پاسخ، باید آن را با واقعیت آزمود (کیوی و کامپنهود، ۱۳۷۱:۱۱۱). بر این اساس، فرضیه‌های ما در این تحقیق عبارتند از:



- (۱) بین اعتماد عمومی و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد؛
- (۲) بین اعتماد نهادی و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد؛
- (۳) بین آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد؛
- (۴) بین مشارکت خیریه‌ای و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد؛
- (۵) بین مشارکت مذهبی و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد؛
- (۶) بین مشارکت همیارانه و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد؛
- (۷) بین میزان درآمد خانواده و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد؛
- (۸) بین میزان برخورداری از وسایل رفاهی و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد؛
- (۹) بین نگرش به وضعیت اقتصادی و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد؛
- (۱۰) بین قیمت منزل مسکونی و سرمایه فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد.

## شکل ۱: مدل نظری تحقیق



## جامعه آماری، حجم نمونه و شیوه نمونه‌گیری

جامعه آماری که نمونه‌ها از میان آنان انتخاب شده‌اند، جوانان ۱۵-۲۹ ساله شهرستان پاوه هستند، به عبارت دیگر، متولدین سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۲. برای تعیین حجم نمونه در این تحقیق، از فرمول کوکران استفاده شده است، که رفیع‌پور از آن به عنوان فرمول پیچیده اما منطقی یاد می‌کند (رفیع‌پور، ۱۳۸۳: ۳۸۳). در واقع، براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، تعداد کل جوانان شهرستان پاوه برابر با ۱۱۹۷۹ نفر است، که در صورت استفاده از فرمول کوکران می‌بایست ۳۸۷ نفر از آنها برای تحقیق انتخاب شوند، اما از آنجایی که معمولاً در پژوهش‌ها به برخی پرسشنامه‌ها به‌طور کامل پاسخ داده نمی‌شود، و یا به دلیل عدم دقت پاسخگو، اطلاعات

موجود در آنها قابل استفاده نیست، تصمیم گرفته شد که بیشتر از حجم نمونه برآورد شده پرسشنامه توزیع شود، و به جای ۳۸۷ نفر، ۴۱۰ نفر مورد پژوهش قرار بگیرند.

در این پژوهش، برای انتخاب نمونه‌ها از نمونه‌گیری چندمرحله‌ای استفاده نموده‌ایم. بدین صورت که، در ابتدا، با استفاده از روش طبقه‌بندی متناسب، از چهار شهر شهرستان پاوه (پاوه، نودشه، نوسود و باینگان)، تعداد نمونه‌ی را که باید از هر شهر انتخاب کنیم، مشخص کرده‌ایم. در مرحله‌ی بعد نیز، برای انتخاب نمونه‌های پژوهش در مورد شهر پاوه، به دلیل گستردگی محل سکونت، از تقسیمات پستی شهر پاوه استفاده نموده و از ۳۲ منطقه مورد نظر، ۱۲ منطقه را انتخاب کرده، و در نهایت نمونه‌ها را از این ۱۲ منطقه به صورت تصادفی برگزیده‌ایم، اما در مورد سه شهر دیگر، از دفترچه تلفن استفاده نموده و با استفاده از روش نمونه‌گیری سیستماتیک، افرادی را برای پاسخ‌گویی به سؤالات انتخاب کردیم. بدین صورت که، پس از تهیه دفترچه تلفن شهری، و اطمینان از به روز بودن و پوشش همه ساکنان شهر، بصورت تصادفی و براساس حجم نمونه مقتضی، شماره‌هایی انتخاب و به درب خانه آنها مراجعه شد و در صورت وجود جوانی در سن ۱۵-۲۹ سال در این خانه‌ها، پرسشنامه‌ای جهت پاسخگویی به آنها داده شد و در غیر این صورت، با حذف شماره‌های انتخاب شده و شماره‌هایی که فاقد جوانی برای پاسخگویی به پرسشنامه بودند، بار دیگر و براساس حجم نمونه باقیمانده، شماره‌هایی بصورت تصادفی انتخاب شده و این روند تا هنگامی که همه حجم نمونه بدست آمد ادامه یافت.

### تعریف متغیرها و نحوه سنجش آنها

#### سرمایه فرهنگی

سرمایه فرهنگی برای نخستین بار از سوی پیر بوردیو، در اوایل دهه ۱۹۶۰، مورد استفاده قرار گرفته است. این مفهوم از سوی او برای رفع یک مسئله تجربی ویژه، به عبارت دیگر این واقعیت که؛ تنها توجه به موانع اقتصادی برای تبیین نابرابری موجود در موفقیت‌های آموزشی دانش‌آموزان دارای طبقات اجتماعی گوناگون کافی نیست، بکار رفته است. از زمان ابداع این مفهوم تاکنون، تعاریف زیادی از آن به عمل آمده است. به اعتقاد دیوید تراسبی، سرمایه فرهنگی نوعی دارایی است که مجسم‌کننده، ذخیره‌کننده، یا تامین‌کننده ارزش فرهنگی، علاوه بر هرگونه ارزش اقتصادی است که می‌تواند داشته باشد (تراسبی، ۱۳۸۲: ۶۸). موهر<sup>۱</sup> و

دیماجیو<sup>۱</sup>، سرمایه فرهنگی را، داشتن ذائقه‌های دارای پرستیژ و توانایی درک کردن و شناخت اشیاء یا سبک‌های هنری می‌دانند که، دارندگان اقتدار فرهنگی به آنها اهمیت می‌دهند (فاضلی، ۱۳۸۶: ۴۹). به نظر هایس<sup>۲</sup>، اصطلاح سرمایه فرهنگی، بازنمایی جمع نیروهای غیر-اقتصادی مثل؛ زمینه خانوادگی، طبقه اجتماعی، سرمایه‌گذاری‌های گوناگون و تعهدات نسبت به تعلیم و تربیت، منابع مختلف و مانند آنها است که بر موفقیت آکادمیک (علمی یا تحصیلی) تأثیر می‌گذارد (ابراهیمی لویه، ۱۳۸۰: ۱۰۸). در مجموع، باید گفت؛ سرمایه فرهنگی عبارت است از شناخت و ادراک فرهنگ و هنرهای متعالی، داشتن ذائقه خوب و شیوه‌های عمل متناسب (فاضلی، ۱۳۸۶: ۴۷).

بورديو، سه شکل از سرمایه فرهنگی را از هم متمایز می‌کند: ۱) سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، ۲) سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته و ۳) سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده. بر این اساس، ما نیز در این پژوهش، این سه بعد از سرمایه را به‌عنوان ابعاد سرمایه فرهنگی موردسنجش قرار داده‌ایم. بنابراین، برای سنجش سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، از معرف‌های مهارت در انواع هنرها و میزان وقت اختصاصی فرد به فعالیت‌های فرهنگی گوناگون، استفاده شده است. معرف سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته، دارا بودن کالاهای فرهنگی و همچنین میزان محصولات فرهنگی است که فرد دارد، و درنهایت؛ اینکه معرف‌های سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده نیز عبارت‌اند از؛ میزان تحصیلات فرد، میزان تحصیلات پدر و میزان تحصیلات مادر. درنهایت، برای ساخت سرمایه فرهنگی، این سه بعد از سرمایه فرهنگی را با همدیگر ترکیب نموده‌ایم.

### سرمایه اجتماعی

هرکدام از محققانی که درباره مفهوم سرمایه اجتماعی بحث نموده‌اند، تعریف خاصی از آن ارائه داده‌اند. از نظر کلمن، سرمایه اجتماعی عبارت است از معیارها، شبکه‌های اجتماعی، و روابط بین بزرگسالان و کودکان که برای رشد بچه‌ها ارزشمند هستند (فیلد، ۱۳۸۵: ۳۸-۳۷). به اعتقاد پاتنام، سرمایه اجتماعی وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها است که می‌تواند با تسهیل اقدامات هماهنگ کارایی جامعه را بهبود بخشد (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۸۵). بورديو نیز معتقد است که؛ سرمایه اجتماعی، جمع منابع واقعی یا بالقوه-ای است که حاصل شبکه بادوام روابط کمابیش نهادینه شده آشنایی، و شناخت متقابل (یا به

1-Dimaggio

2-Hayes

بیان دیگر؛ عضویت در یک گروه) است. شبکه‌ای که هر یک از اعضای خود را از پشتیبانی سرمایه اجتماعی برخوردار می‌کند و آنان را مستحق "اعتبار" می‌سازد (فیلد، ۱۳۸۵: ۱۴۷). از سوی دیگر، فوکویاما معتقد است که سرمایه اجتماعی، شکل و نمونه ملموسی از یک هنجار غیررسمی است که باعث ترویج همکاری بین دو یا چند فرد می‌شود (فوکویاما، ۱۳۸۴: ۱۷۰).

باید گفت که کلاً در این تحقیق، "سرمایه اجتماعی به عنوان منبعی جهت تسهیل کنش جمعی تلقی می‌گردد و این منبع، علاوه بر آگاهی و توجه نسبت به امور عمومی اجتماعی-سیاسی (شناخت)، یعنی آگاهی که موجب علاقه‌مندی و دل‌نگرانی است، شامل اعتماد (اعتماد عمومی یا تعمیم‌یافته و اعتماد نهادی-مدنی)، هنجارها و یا رفتارهای معامله متقابل (همیاری)، که در درون شبکه‌های اجتماعی عمل می‌کنند، و عناصر ساختاری شبکه‌ها و مشارکت است" (فیروزآبادی، ۱۳۸۴: ۱۶۴). در این تعریف، سرمایه اجتماعی دو بعد دارد که عبارت‌اند از؛ ذهنی-شناختی و رفتاری-مشارکتی. معرف‌های بُعد ذهنی-شناختی عبارت‌اند از؛ اعتماد عمومی، اعتماد نهادی و آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی یا اجتماعی، و معرف‌های بُعد رفتاری-مشارکتی نیز عبارت‌اند از؛ مشارکت خیریه‌ای، مشارکت مذهبی و مشارکت همیارانه.

#### ۱. بعد شناختی-ذهنی سرمایه اجتماعی؛

این بعد از سرمایه اجتماعی، بیشتر بر جنبه ذهنی و اعتقادی این سرمایه تأکید دارد و شاخص‌هایی که برای این بعد از سرمایه اجتماعی در نظر گرفته شده‌اند، عبارت‌اند از:

- اعتماد عمومی: یکی از معرف‌هایی که برای سنجش بعد شناختی-ذهنی سرمایه اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد، اعتماد عمومی است. برای سنجش این مؤلفه، از سؤالات زیر استفاده شده است: ۱. مردم تا چه اندازه قابل اعتماد هستند؟ ۲. مردم تا چه اندازه به قول و قرارهای خود عمل می‌کنند؟ ۳. مردم تا چه اندازه در هنگام فروش اجناس خود، حاضر به بیان عیب و نقص کالاهای خود هستند؟ ۴. دوستان شما چقدر قابل اعتماد هستند؟

- اعتماد نهادی: یکی دیگر از معرف‌های بُعد ذهنی-شناختی سرمایه اجتماعی، اعتماد نهادی است که برای سنجش آن، از سؤال زیر استفاده شده است: (۱) مردم تا چه اندازه به عملکرد گروه‌ها، اصناف و اداراتی که بطور مستقیم با آنها ارتباط دارند، اعتماد دارند؟

- آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی: سومین معرف ذهنی-شناختی سرمایه اجتماعی، آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی است، که برای سنجش آن از سؤالات زیر استفاده شده است: ۱. آگاهی از این مسئله که اولین انتخابات عمومی شوراهای

شهر در دوره کدام رئیس‌جمهور برگزار شده است؟ ۲. آگاهی از چگونگی تعیین ریاست قوه قضائیه، ۳. آگاهی و شناخت فرماندار مرکز شهرستان (پاوه).

## ۲. بعد رفتاری - مشارکتی سرمایه اجتماعی:

این بعد از سرمایه اجتماعی، بر جنبه انضمامی و عینی سرمایه اجتماعی دلالت دارد و شاخص‌هایی که برای سنجش این بعد از سرمایه اجتماعی در نظر گرفته شده‌اند، عبارتند از: - مشارکت خیریه‌ای: اولین معرف بعد رفتاری-مشارکتی سرمایه اجتماعی، مشارکت خیریه-ای است که برای سنجش این مؤلفه، این مسئله بررسی شده است که فرد در سال گذشته در انواع کمک‌های خیریه‌ای به چه میزان مشارکت داشته است.

- مشارکت مذهبی: دومین معرف بعد رفتاری-مشارکتی سرمایه اجتماعی، مشارکت مذهبی است که برای سنجش آن، این مسئله بررسی شده است که فرد در طول سال گذشته در انواع مراسم و مناسک دینی، به چه میزان مشارکت داشته است.

- مشارکت همیارانه: آخرین معرف بعد رفتاری-مشارکتی سرمایه اجتماعی، مشارکت همیارانه است که برای سنجش آن نیز، این مسئله بررسی شده است که فرد در طول سال گذشته در انواع فعالیت‌های انسان‌دوستانه، به چه میزان مشارکت داشته است.

## سرمایه اقتصادی

از دیرباز، محققان مختلف برای این سرمایه ابعاد مختلفی ذکر نموده‌اند، اما بنابر نظر پیر بوردیو، سرمایه اقتصادی؛ مجموعه دارایی‌های است که قدرت اقتصادی را تعیین می‌کند (ابادری و چاوشیان، ۱۳۸۱: ۶۴). معمولاً، سرمایه اقتصادی فرد را با گویه‌های وسایل رفاهی، شاغل بودن یا نبودن، شغل پدر، شغل مادر، شغل همسر، درآمد خانواده، نحوه مالکیت منزل، وضعیت منزل مسکونی، داشتن یا نداشتن ماشین و نوع اتومبیل، و کلاً میزان ثروت خانواده می‌سنجند (فرهادی، ۱۳۸۴: ۸۵). ما در این پژوهش، برای سرمایه اقتصادی دو بُعد در نظر گرفته‌ایم: بعد اول شامل؛ میزان درآمد است که، معرف آن میزان درآمد خانواده به طور کلی است، و بعد دوم سرمایه اقتصادی نیز، دارایی‌های مادی و وسایل رفاهی است، که آنهم دارای معرف‌های زیر است: برخورداری از وسایل رفاهی، نگرش نسبت به وضعیت اقتصادی و قیمت منزل مسکونی.

(۱) میزان درآمد خانواده: این بعد از سرمایه اقتصادی، بر وجه پولی سرمایه اقتصادی دلالت دارد و منظور این است که؛ خانواده‌ی که فرد در آن زندگی می‌کند ماهیانه چقدر درآمد دارد.

۲) دارایی‌های مادی و وسایل رفاهی: این وجه از سرمایه اقتصادی، بر بُعد غیر پولی سرمایه اقتصادی دلالت می‌کند که معرف‌های آن عبارتند از:

- برخورداری از وسایل رفاهی: برای سنجش این معرف سرمایه اقتصادی، نام پنج کالای اقتصادی در اختیار پاسخگو قرار داده می‌شود و از او خواسته می‌شود که هر کدام را که در منزل دارند علامت بزند.

- نگرش نسبت به وضعیت اقتصادی: برای سنجش این معرف سرمایه اقتصادی، دو گویه به صورت طیف لیکرت، راجع به وضعیت اقتصادی فرد پاسخگو و خانواده پاسخگو در اختیار پاسخگو قرار داده شده، و از آنان خواسته شد هر گزینه را که متناسب با وضعیت اقتصادی‌شان است، علامت بزنند.

- قیمت منزل مسکونی: برای سنجش این معرف سرمایه اقتصادی، از پاسخگو خواسته شد که قیمت تقریبی منزل مسکونی خود را ذکر کند.

### ابزار جمع‌آوری داده‌ها و چگونگی اجرای آن

به منظور جمع‌آوری اطلاعات مربوط به سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی، از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. نواقص و نارسایی‌های مفهومی و محتوایی سؤال‌ها نیز، در مرحله مطالعه مقدماتی رفع شده است.

### اعتبار و پایایی

**اعتبار:** برای سنجش اعتبار سؤالات، از اعتبار صوری<sup>۱</sup> استفاده شده است، به طوری که سؤالات در نظر گرفته شده برای سنجش مفاهیم اصلی تحقیق، به تعدادی از کارشناسان و متخصصان برای داوری داده شده و براساس نتایج ارزیابی متخصصان، برخی از سؤالات حذف، و سؤالات دارای اعتبار کافی به عنوان سؤالات پرسشنامه انتخاب و "ساخت" داده شدند.

**پایایی:** برای محاسبه ضریب پایایی ابزار اندازه‌گیری، شیوه‌های مختلفی وجود دارد که هر کدام دارای نواقصی هستند، اما یکی از روش‌های معمول و متداول برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری، تکنیک آلفای کرونباخ است.

دامنه ضریب پایایی بین صفر و یک است. صفر، به منزله عدم ارتباط و یک، بیانگر ارتباط کامل گویه‌ها یا سؤالات با همدیگر است. در این تحقیق، برای سنجش پایایی ابزار اندازه‌گیری،

تعداد ۴۰ نفر از پاسخگویان به صورت تصادفی انتخاب، و پرسشنامه تحقیق در میان آنان توزیع شده است، با توجه به پایایی بدست آمده برای گویه‌های مرتبط با مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی ذهنی-شناختی یعنی اعتماد نهادی (۰/۶۵)، اعتماد عمومی (۰/۶۰)، آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی (۰/۷۹) و مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی رفتاری-مشارکتی یعنی مشارکت خیریه‌ای (۰/۸۰)، مشارکت مذهبی (۰/۷۲) و مشارکت همیارانه (۰/۷۱)، و نیز گویه‌های مرتبط با سرمایه فرهنگی یعنی سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته (۰/۷۷)، سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته (۰/۶۲)، سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده (۰/۶۰) و خود سرمایه فرهنگی (۰/۶۶)، که از ترکیب سه بعد اصلی این نوع سرمایه ساخته شده است، می‌توان گفت گویه‌ها هم مسیر هستند و از هماهنگی و پایایی قابل‌قبولی برخوردارند.

### روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

براساس سطح سنجش متغیرها و فرضیات مورد نظر، برای توصیف داده‌ها از آماره‌های توصیفی نظیر میانگین، انحراف معیار و نیز جداول توزیع فراوانی، و برای تحلیل داده‌ها و پاسخ به سؤال‌های تحقیق، از ضریب همبستگی دی‌سامرز و رگرسیون چند متغیره استفاده شده است.

### یافته‌های تحقیق

#### -توصیف متغیرهای مستقل تحقیق

#### سرمایه اجتماعی

۱-۱- توصیف بعد شناختی-ذهنی سرمایه اجتماعی: نتایج توصیفی این تحقیق درباره مؤلفه‌های ذهنی-شناختی سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که؛ ۴۶/۳ درصد از پاسخگویان دارای اعتماد عمومی در حد کم، ۴۵/۶ درصد دارای اعتماد عمومی در حد متوسط، و ۸ درصد نیز دارای اعتماد عمومی در حد زیاد هستند. داده‌های مربوط به مؤلفه اعتماد نهادی نشان می‌دهد که؛ ۳۲/۷ درصد از پاسخگویان دارای اعتماد نهادی در حد کم، ۴۶/۶ درصد دارای اعتماد نهادی در حد متوسط و ۲۰/۷ درصد نیز دارای اعتماد نهادی در حد زیاد هستند. علاوه بر این، داده‌های مربوط به میزان آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی نیز نشان می‌دهد که؛ ۵۳/۴ درصد از پاسخگویان دارای میزان آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی



در حد کم، ۲۵/۴ درصد دارای میزان آگاهی در حد متوسط و ۲۱/۲ درصد نیز دارای میزان آگاهی در حد زیاد هستند.

۲-۱- توصیف بعد رفتاری- مشارکتی سرمایه اجتماعی: نتایج مربوط به بعد رفتاری- مشارکتی نیز نشان می‌دهد که ۱۰/۵ درصد از پاسخگویان دارای میزان مشارکت خیریه‌ای در حد کم، ۳۱/۷ درصد دارای میزان مشارکت خیریه‌ای در حد متوسط و ۵۷/۸ درصد نیز دارای میزان مشارکت خیریه‌ای در حد زیاد هستند. داده‌های مربوط به میزان مشارکت مذهبی نیز نشان می‌دهد که؛ ۳۱/۵ درصد از پاسخگویان دارای میزان مشارکت مذهبی در حد کم، ۳۲ درصد دارای میزان مشارکت مذهبی در حد متوسط و ۳۶/۶ درصد نیز دارای میزان مشارکت مذهبی در حد زیاد هستند. علاوه بر این، داده‌های مربوط به میزان مشارکت همیارانه نیز نشان می‌دهد که ۱۸/۵ درصد از پاسخگویان دارای میزان مشارکت همیارانه در حد کم، ۳۶/۸ درصد دارای میزان مشارکت همیارانه در حد متوسط و ۴۴/۶ درصد نیز دارای میزان مشارکت همیارانه در حد زیاد هستند.

۳-۱- توصیف سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی از ترکیب دو بعد اصلی سرمایه اجتماعی یعنی سرمایه اجتماعی ذهنی-شناختی و سرمایه اجتماعی رفتاری-مشارکتی و مؤلفه‌های خاص مربوط به آنها ساخته شده است که در شکل (۲) داده‌های مربوط به چگونگی توزیع آن ارائه شده است.

شکل ۲. توزیع میزان سرمایه اجتماعی در میان پاسخگویان

درصد فراوانی		کم (۲-۴/۶۵)	متوسط (۴/۶۶-۵/۳۳)	زیاد (۵/۳۴-۸)
سرمایه اجتماعی	۶/۴	۲۴/۱	۲۲/۴	۵۳/۴

میانگین: ۶/۶ میانه: ۷ نما: ۷ انحراف استاندارد: ۱/۵۷

شکل ۲، نشان‌دهنده توزیع میزان سرمایه اجتماعی در میان پاسخگویان است. بررسی داده‌های جدول فوق نشان می‌دهد که؛ ۲۴/۱ درصد از پاسخگویان دارای میزان سرمایه اجتماعی در حد کم، ۲۲/۴ درصد دارای میزان سرمایه اجتماعی در حد متوسط، و ۵۳/۴ درصد نیز دارای سرمایه اجتماعی در حد زیاد هستند. علاوه بر این، همانطور که مشاهده می‌کنید میانگین سرمایه اجتماعی در میان جوانان شهرستان پاوه ۶/۶ است که در قسمت زیاد قرار می‌گیرد. میانه پاسخ‌ها نیز عدد ۷ است، یعنی نیمی از نمره سرمایه اجتماعی جوانان کمتر از عدد ۷ و نیمی دیگر بیش از عدد ۷ بوده و بیشترین فراوانی نمره سرمایه اجتماعی جوانان نیز عدد ۷ بوده است.

### سرمایه اقتصادی

۱-۲. توصیف میزان درآمد خانواده در میان پاسخگویان: نتایج توصیفی این تحقیق راجع به میزان درآمد خانواده در میان جوانان نشان می‌دهد که؛ ۳۴/۶ درصد از پاسخگویان دارای میزان درآمد کم (از ۵۰ تا ۲۹۹ هزار تومان)، ۵۷/۳ درصد دارای میزان درآمد متوسط (از ۳۰۰ تا ۵۴۹ هزار تومان) و ۸ درصد نیز دارای میزان درآمد زیاد (از ۵۵۰ هزار تومان به بالا) بوده‌اند.

۲-۲. دارایی‌های مادی و وسایل رفاهی: نتایج مربوط به این بعد از سرمایه اقتصادی نشان می‌دهد که؛ ۴۲/۹ درصد از پاسخگویان قیمت منزل مسکونی‌شان در حد کم (۵ تا ۲۹ میلیون تومان)، ۴۳/۷ درصد قیمت منزل مسکونی‌شان در حد متوسط (۳۰ تا ۵۴ میلیون تومان) و ۱۳/۴ درصد از پاسخگویان قیمت منزل مسکونی‌شان در حد بالا (بیشتر از ۵۵ میلیون تومان) بوده است. داده‌های مربوط به برخورداری از وسایل رفاهی نیز نشان می‌دهد که؛ ۷۲/۲ درصد از پاسخگویان دارای یک یا دو وسیله رفاهی، ۱۸/۵ درصد دارای سه وسیله رفاهی و ۹/۳ درصد از پاسخگویان نیز دارای چهار یا پنج وسیله رفاهی بوده‌اند. نتایج مربوط به نگرش نسبت به وضعیت اقتصادی خود نیز نشان می‌دهد که؛ ۳۶/۱ درصد از پاسخگویان وضعیت اقتصادی خود را در حد پایین، ۴۰/۲ درصد در حد متوسط و ۲۳/۷ درصد نیز در حد بالا تصور نموده‌اند.

۳-۲. توصیف سرمایه اقتصادی: سرمایه اقتصادی از ترکیب دو بعد اصلی سرمایه اقتصادی یعنی؛ میزان درآمد خانواده و دارایی‌های مادی و وسایل رفاهی و مؤلفه‌های خاص مربوط به آنها ساخته شده است که در شکل (۳) داده‌های مربوط به چگونگی توزیع آن، ارائه شده است.

شکل ۳. توزیع میزان سرمایه اقتصادی در میان پاسخگویان

درصد فراوانی		کم (۱۰-۵)	متوسط (۱۶-۱۱)	زیاد (۲۳-۱۷)
مولفه	سرمایه اقتصادی	۴۲/۹	۲۶/۱	۳۱

میانگین: ۱۳/۳۰      میانه: ۱۳      مد: ۱۶      انحراف استاندارد: ۳/۷۴

شکل ۳، نشان دهنده توزیع میزان سرمایه اقتصادی در میان پاسخگویان است. بررسی داده‌های جدول فوق نشان می‌دهد که؛ ۴۲/۹ درصد از پاسخگویان دارای میزان سرمایه اقتصادی در حد کم، ۲۶/۱ درصد دارای میزان سرمایه اقتصادی در حد متوسط و ۳۱ درصد نیز دارای سرمایه اقتصادی در حد زیاد هستند. علاوه بر این، همان‌طور که مشاهده می‌کنید میانگین سرمایه اقتصادی در میان جوانان شهرستان پاوه، ۱۳/۳۰ است که در قسمت متوسط قرار می‌-

گیرد. میانه پاسخها نیز عدد ۱۳ است، یعنی نیمی از نمره سرمایه اقتصادی جوانان، کمتر از عدد ۱۳ و نیمی دیگر بیش از عدد ۱۳ بوده و بیشترین فراوانی نمره سرمایه اقتصادی جوانان نیز عدد ۱۶ است.

### توصیف متغیر وابسته تحقیق

همانطور که قبلاً گفته شد؛ متغیر وابسته این تحقیق را سرمایه فرهنگی تشکیل می‌دهد که دارای سه مؤلفه اصلی؛ سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته و سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده است. در زیر داده‌های مربوط به توصیف هرکدام از مؤلفه‌های سرمایه فرهنگی ارائه شده است:

۱-۲- توصیف سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته: داده‌های مربوط به سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته نشان می‌دهد که؛ ۳۴/۶ درصد از پاسخگویان دارای سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته در حد کم، ۳۸/۸ درصد از پاسخگویان دارای سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته در حد متوسط، و ۲۶/۶ درصد از پاسخگویان نیز دارای سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته در حد زیاد هستند.

۲-۲- توصیف سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته: نتایج مربوط به سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته نشان می‌دهد که؛ ۵۱ درصد از پاسخگویان سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته کم، ۲۷/۶ درصد دارای سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته در حد متوسط، و ۲۱/۵ درصد نیز دارای سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته در حد زیاد هستند.

۳-۲- توصیف سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده: داده‌های مربوط به سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده نیز نشان می‌دهد که؛ ۴۵/۶ درصد دارای سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده در حد کم، ۳۹/۸ درصد دارای سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده در حد متوسط، و ۱۴/۶ درصد از پاسخگویان نیز دارای سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده در حد زیاد هستند.

۳-۴- توصیف سرمایه فرهنگی: شاخص سرمایه فرهنگی از ترکیب سه مؤلفه اصلی سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته و سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده ساخته شده، که در شکل (۴) اطلاعات مربوط به آن ارائه شده است.

شکل ۴. توزیع میزان سرمایه فرهنگی در میان پاسخگویان

درصد فراوانی		کم (۳-۶)	متوسط (۷-۱۰)	زیاد (۱۱-۱۵)
مؤلفه	سرمایه فرهنگی	۳۸/۵	۴۹/۳	۱۲/۲

انحراف استاندارد: ۲/۱۶

نما: ۸

میانه: ۸

میانگین: ۸/۱

شکل ۴، نشان‌دهنده میزان سرمایه فرهنگی در میان پاسخگویان است. همان‌گونه که مشاهده می‌کنید ۳۸/۵ درصد از پاسخگویان دارای سرمایه فرهنگی در حد کم، ۴۹/۳ درصد از پاسخگویان دارای سرمایه فرهنگی در حد متوسط و ۱۲/۲ درصد از پاسخگویان نیز دارای سرمایه فرهنگی در حد زیاد هستند. علاوه بر این، همان‌طور که مشاهده می‌کنید؛ میانگین سرمایه فرهنگی در میان جوانان شهرستان پاوه ۸/۱ است که در قسمت متوسط قرار می‌گیرد. میانۀ پاسخ‌ها نیز عدد ۸ است، یعنی نیمی از نمره سرمایه فرهنگی جوانان، کمتر از عدد ۸ و نیمی دیگر بیش از عدد ۸ بوده و بیشترین فراوانی نمره سرمایه فرهنگی جوانان نیز عدد ۸ بوده است.

**بررسی فرضیات پژوهش**

فرضیات اصلی این تحقیق، از طریق آزمون d سامرز مورد تحلیل قرار گرفتند. از ده فرضیه اصلی این تحقیق، که رابطه بین متغیرهای سرمایه اجتماعی و سرمایه اقتصادی، با سرمایه فرهنگی را بررسی می‌کردند، ارتباط متغیرهای آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی و مشارکت همیارانه، میزان درآمد خانواده، برخورداری از وسایل رفاهی، نگرش نسبت به وضعیت اقتصادی و قیمت منزل مسکونی، با سرمایه فرهنگی در سطح اطمینان ۹۹ درصد و ارتباط بین اعتماد عمومی و سرمایه فرهنگی در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید گردید و سه متغیر؛ اعتماد نهادی، سرمایه اجتماعی و مشارکت مذهبی با سرمایه فرهنگی رابطه نداشتند (شکل ۴).

**شکل ۵: بررسی فرضیات تحقیق**

فرضیه	ضریب همبستگی	سطح معناداری	نوع ارتباط
ارتباط بین اعتماد عمومی و سرمایه فرهنگی	۰/۱۱	۰/۹۵	مثبت
ارتباط بین اعتماد نهادی و سرمایه فرهنگی	۰/۰۲	-	-
ارتباط بین آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی با سرمایه فرهنگی	۰/۷۰	۰/۹۹	مثبت
ارتباط بین مشارکت خیریه‌ای و سرمایه فرهنگی	۰/۰۶	-	-
ارتباط بین مشارکت مذهبی و سرمایه فرهنگی	۰/۰۹۵	-	-
ارتباط بین مشارکت همیارانه و سرمایه فرهنگی	۰/۱۲	۰/۹۹	مثبت
ارتباط بین میزان درآمد خانواده و سرمایه فرهنگی	۰/۲۵	۰/۹۹	مثبت
ارتباط بین برخورداری از وسایل رفاهی و سرمایه فرهنگی	۰/۳۳	۰/۹۹	مثبت
ارتباط بین نگرش نسبت به وضعیت اقتصادی و سرمایه فرهنگی	۰/۲۶	۰/۹۹	مثبت
ارتباط بین قیمت منزل مسکونی و سرمایه فرهنگی	۰/۲۰	۰/۹۹	مثبت

علاوه بر این، از آنجایی که در این تحقیق از متغیرهای زمینه‌ای مثل جنسیت، گروه‌های سنی، زبان و شهر محل سکونت، نیز استفاده شده بود، بنابراین برای کسب آگاهی بیشتر از عوامل مؤثر بر سرمایه فرهنگی، رابطه متغیرهای زمینه‌ای با سرمایه فرهنگی با استفاده از آزمون‌های خی دو و V کرامر مورد بررسی قرار گرفت. نتایج این آزمون نشان داد که؛ از میان متغیرهای زمینه‌ای، ارتباط متغیرهای وضعیت زناشویی و گروه‌های سنی با سرمایه فرهنگی، در سطح ۹۹ درصد اطمینان تأیید شد اما سه متغیر جنسیت، زبان و شهر محل سکونت با سرمایه فرهنگی رابطه نداشتند (شکل ۶).

شکل ۶: بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای با سرمایه فرهنگی

نوع ارتباط	سطح معناداری	ضریب همبستگی	فرضیات زمینه‌ای
-	-	۰/۸	ارتباط بین جنسیت و سرمایه فرهنگی
مثبت	۰/۹۹	۰/۲۰	ارتباط بین گروه‌های سنی و سرمایه فرهنگی
مثبت	۰/۹۹	۰/۱۵	ارتباط بین وضعیت زناشویی و سرمایه فرهنگی
-	-	۰/۰۴	ارتباط بین لهجه پاسخگویان و سرمایه فرهنگی
-	-	۰/۱۷	ارتباط بین شهر محل سکونت و سرمایه فرهنگی

### رگرسیون چندمتغیره

در بررسی روابط آماری فرضیات مختلف تحقیق، متغیرها به صورت دو به دو، مورد تحلیل قرار گرفتند. حال برای مطالعه تأثیر همزمان متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته، از تحلیل رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. در این تحلیل، از روش گام به گام<sup>۱</sup> استفاده شده است. در اینجا، شش مؤلفه اصلی سرمایه اجتماعی یعنی اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی، مشارکت خیریه‌ای، مشارکت مذهبی و مشارکت همیارانه، چهار مؤلفه اصلی سرمایه اقتصادی یعنی؛ میزان درآمد خانواده، برخورداری از وسایل رفاهی، نگرش نسبت به وضعیت اقتصادی و قیمت منزل مسکونی، و پنج متغیر زمینه‌ای جنسیت، شهر محل سکونت، زبان، وضعیت زناشویی و گروه‌های سنی در معادله وارد شدند. در نهایت، تنها متغیر آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی (مربوط به سرمایه اجتماعی)، و متغیر برخورداری از وسایل رفاهی (مربوط به سرمایه اقتصادی)، در معادله باقی

مانده‌اند، که در مجموع، ۰/۴۹ درصد از متغیر سرمایه فرهنگی را تبیین کرده‌اند، یعنی در واقع حدود ۴۹ درصد از واریانس متغیر سرمایه فرهنگی، از طریق مؤلفه‌های آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی و برخورداری از وسایل رفاهی، تبیین و توجیه شده است و مابقی، متعلق به سایر متغیرهایی است که در این مطالعه لحاظ نگردیده‌اند (شکل ۷ و ۸).

#### شکل ۷. نتایج آزمون تحلیل رگرسیون درباره عوامل مؤثر بر سرمایه فرهنگی

روش ورود متغیرها: گام به گام	Method: Stepwise
ضریب همبستگی چند متغیره	R=۰/۷۰
ضریب تعیین	R <sup>2</sup> =۰/۴۹
ضریب تعیین تعدیل یافته	R <sup>2</sup> .adj=۰/۴۸۵
خطای معیار	S.E=۰/۴۷۵
تحلیل واریانس	ANOVA=۱۹۳/۸۹۷
سطح معناداری	Sig=۰/۰۰۰

#### شکل ۸. ضرایب آزمون تحلیل رگرسیون درباره عوامل مؤثر بر سرمایه فرهنگی

Sig	t	S.E	Beta	b	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۰	۹/۷۹۲	۰/۰۶۳	-	۰/۶۱۵	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۱۶/۳۶۲	۰/۰۲۲	۰/۶۲	۰/۳۶۳	متغیر آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی
۰/۰۰۰	۴/۷۶۵	۰/۰۲۲	۰/۱۸	۰/۱۰۴	برخورداری از وسایل رفاهی

با توجه به نتایج حاصل، می‌توان معادلات رگرسیونی استاندارد را چنین نوشت:

\*معادله رگرسیون استاندارد:

$$Z\hat{Y} = B_1 Z_1 + B_2 Z_2 + \dots + B_k Z_k$$

ارقام مندرج در معادله فوق، بدین معناست که؛ با افزایش یک واحد نمره استاندارد آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی سرمایه فرهنگی جوانان به اندازه ۰/۶۲ نمره استاندارد و با افزایش یک واحد نمره استاندارد برخورداری از وسایل رفاهی سرمایه فرهنگی جوانان، به اندازه ۰/۱۸ افزایش می‌یابد.

### خلاصه و نتیجه گیری

در تحقیق حاضر، تأثیر سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی بر سرمایه فرهنگی بررسی شد. در این تحقیق ابتدا مبانی نظری تحقیق بررسی شده و بیش از همه، بر آراء پیر بورديو و مخصوصاً بر بحث قابلیت تبدیل سرمایه‌ها به همدیگر تأکید گردید. در واقع، بورديو هنگام بحث درباره اشکال گوناگون سرمایه، معتقد است که اشکال گوناگون سرمایه قابل تبدیل به هم هستند. برای مثال؛ سرمایه اجتماعی می‌تواند فرد را وارد روابطی سازد که حاصل آن کسب میزانی از سود به شکل پول یا انواع مالکیت باشد. به همین ترتیب، تحصیلات این قابلیت را دارد که به سرمایه اقتصادی و گاهی نیز به سرمایه اجتماعی تبدیل شود. بدین صورت که تحصیلات و کسب مدارک عالی، مشاغل پردرآمدی را در اختیار فرد قرار می‌دهد که با قرار گرفتن در آن موقعیت‌ها، می‌تواند نه تنها به پول، بلکه به قدرت نیز دست یابد و از نمادهایی هم برای مشروعیت بخشیدن به موقعیت خود استفاده کند. البته موانعی نیز در راه تبدیل انواع سرمایه به یکدیگر وجود دارد. کسانی که سرمایه اقتصادی دارند و تازه آن را بدست آورده‌اند، ممکن است هر چقدر کوشش کنند نتوانند سرمایه فرهنگی را که شامل؛ داشتن سلیقه خوب، یا سخن گفتن به طریقی خاص یا دانستن چند زبان خارجی است، بیاموزند (ممتاز، ۱۳۸۳: ۱۵۱).

بنابراین، در این تحقیق هدف اصلی خود را، بررسی تأثیر سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی بر سرمایه فرهنگی قرار دادیم. بدین منظور، با توجه به اهمیت وجود این سرمایه‌ها در هر جامعه‌ای، در ابتدا به توصیف میزان هرکدام از این سرمایه‌ها در میان جوانان شهرستان پاره پرداختیم، و نتایج بدست آمده نشان داد که میزان سرمایه اجتماعی جوانان در حد زیاد، اما سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی جوانان این شهرستان در حد متوسط است. در ادامه رابطه میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و سرمایه اقتصادی با سرمایه فرهنگی، در قالب ده فرضیه بررسی شد. آزمون فرضیات تحقیق نشان داد که از ده فرضیه مورد نظر، هفت فرضیه مربوط به رابطه میان اعتماد عمومی، آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی، مشارکت همیارانه (مربوط به سرمایه اجتماعی)، درآمد خانواده، برخورداری از وسایل رفاهی، نگرش نسبت به وضعیت اقتصادی و قیمت منزل مسکونی (مربوط به سرمایه اقتصادی)، با سرمایه فرهنگی تأیید گردید و میان سه مؤلفه سرمایه اجتماعی یعنی اعتماد نهادی، مشارکت خیریه-ای و مشارکت مذهبی با سرمایه فرهنگی رابطه معناداری بدست نیامد، اما در واقع، تمام مؤلفه‌های سرمایه اقتصادی با سرمایه فرهنگی رابطه داشتند. علاوه بر این، جهت کسب اطلاعات بیشتر راجع به عوامل مؤثر بر سرمایه فرهنگی، رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای و سرمایه فرهنگی

نیز بررسی گردید و نتایج بدست آمده نشان داد که؛ در میان پنج متغیر زمینه‌ای مورد نظر در این تحقیق، دو متغیر وضعیت زناشویی و گروه های سنی با سرمایه فرهنگی دارای رابطه معناداری هستند، و سه متغیر زمینه‌ای دیگر یعنی جنسیت، شهر محل سکونت و زبان پاسخگویان رابطه معناداری با سرمایه فرهنگی ندارند. در نهایت، اینکه در این تحقیق برای مطالعه تأثیر همزمان مؤلفه‌های مختلف متغیر مستقل و متغیرهای زمینه‌ای بر روی متغیر وابسته از تحلیل رگرسیون چندمتغیره استفاده شد و نتایج حاصل نشان داد که؛ مجموع متغیرهای مورد مطالعه در این تحقیق در حدود ۴۹ درصد از واریانس متغیر سرمایه فرهنگی را تبیین می‌کنند، و از میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، مؤلفه آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی، و از میان مؤلفه‌های سرمایه اقتصادی مؤلفه برخورداری از وسایل رفاهی بیشترین نقش تبیین‌کنندگی را در زمینه سرمایه فرهنگی ایفاء می‌کنند.

در نتیجه، می‌توان گفت نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که؛ میزان همبستگی متغیر سرمایه فرهنگی با مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی و سرمایه اقتصادی برابر با ۰/۷۰ است. بنابراین، میان سرمایه‌های اجتماعی و اقتصادی با سرمایه فرهنگی رابطه قوی وجود دارد و جوانانی که از سرمایه اجتماعی و سرمایه اقتصادی بیشتری برخوردارند، لاجرم سرمایه فرهنگی بیشتری نیز در اختیار دارند. نکته دیگر اینکه، میزان همبستگی سرمایه اقتصادی با سرمایه فرهنگی بیشتر است اما سرمایه اجتماعی نقش تبیین‌کنندگی بیشتری در زمینه سرمایه فرهنگی ایفاء می‌کند.

در نهایت اینکه، مطالعه حاضر نظریه بورديو در زمینه قابلیت تبدیل سرمایه‌ها به همدیگر را تأیید می‌کند و البته نشان می‌دهد که؛ قابلیت تبدیل سرمایه اقتصادی به سرمایه فرهنگی، اندکی بیشتر از قابلیت تبدیل سرمایه اجتماعی به سرمایه فرهنگی است. علاوه براین، مطالعات تجربی محققانی مثل حقیقتیان، ربانی و کاظمی (۱۳۸۷)، قلیچ‌لی و مشبکی (۱۳۸۷)، لی هونگ هوانگ (۲۰۰۲)، دون (۲۰۰۸)، گئورگ (۲۰۰۴)، اندرسون و هنسن (۲۰۱۰)، هنسن و ماستیکاسا (۲۰۰۶)، نیز که هر کدام به نوعی در مطالعات‌شان نشان داده بودند بین اجزای مختلف سرمایه اقتصادی و اجتماعی با سرمایه فرهنگی یا مؤلفه‌های آن رابطه وجود دارد، تأیید می‌گردد.



## منابع

- ابادری، یوسف و چاوشیان، حسن (۱۳۸۱) *از طبقه اجتماعی تا سبک زندگی: رویکردهای نوین در تحلیل جامعه شناختی هویت اجتماعی*، نامه علوم اجتماعی: شماره ۲۰، صص ۳-۲۷
- ابراهیمی لویه، عادل (۱۳۸۰) *نابرابری اجتماعی و سرمایه فرهنگی (بررسی تأثیر نابرابری اجتماعی بر توزیع سرمایه فرهنگی و نقش سرمایه فرهنگی در بازتولید طبقه اجتماعی)*، پایان- نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- اسلیتر، دن، تونکیس، فرن (۱۳۸۶) *جامعه بازار*، ترجمه حسین قاضیان، تهران: نشر نی.
- الوانی، سید مهدی، سید نقوی، میرعلی (۱۳۸۱) *سرمایه اجتماعی، مفاهیم و نظریه‌ها*، فصلنامه مطالعات مدیریت: شماره ۳۳-۳۴، صص ۳-۲۶.
- بوردیو، پیر (۱۳۸۰) *نظریه کنش: دلایل عملی و انتخاب عقلانی*، ترجمه: مرتضی مردیها، تهران: انتشارات نقش و نگار.
- بوردیو، پیر (۱۳۸۴) *شکل‌های سرمایه*، در *سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه*، گردآوری: کیان تاجبخش، ترجمه: افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.
- بهزاد، داوود (۱۳۸۱) *سرمایه اجتماعی بستری برای ارتقای سلامت روان*، فصلنامه رفاه اجتماعی: سال دوم، شماره ۶، صص ۴۳-۵۳.
- پاتنام، روبرت (۱۳۸۰) *دموکراسی و سنت‌های مدنی: تجربه‌ی ایتالیا و درس‌هایی برای کشورهای درحال گذار*، ترجمه: محمد تقی دلفروز، تهران: نشر روزنامه اسلام.
- تراسبی، دیوید (۱۳۸۲) *اقتصاد و فرهنگ*، ترجمه: کاظم فرهادی، تهران: نشر نی.
- توسلی، غلامعباس، موسوی، مرضیه (۱۳۸۴) *مفهوم سرمایه در نظرات کلاسیک و جدید با تاکید بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی*، نامه علوم اجتماعی: شماره ۲۶، صص ۱-۳۲.
- حقیقتیان، منصور، ربانی، رسول و کاظمی، سهیلا (۱۳۸۷) *تأثیر سرمایه اجتماعی بر فعالیت دبیران مقطع متوسطه شهرستان اصفهان*، مجله دانش و پژوهش در علوم تربیتی: شماره ۱۷-۱۸، صص ۱۴۷-۱۶۴.
- دلوز، ژیل، نگری، آنتونی، و هارت، مایکل (۱۳۸۶) *بازگشت به آینده*، ترجمه: رضا نجف-زاده، تهران: نشر نی.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۳) *کندوکاوها و پنداشته‌ها*، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- شریفیان‌ثانی، مریم (۱۳۸۰) *سرمایه اجتماعی: مفاهیم اصلی و چارچوب نظری*، فصلنامه رفاه اجتماعی: سال اول، ۱۸-۵.

- فاضلی، محمد (۱۳۸۲) مصرف و سبک زندگی، قم: انتشارات صبح صادق.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۶) جامعه شناسی مصرف موسیقی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- فرهادی، محمدعلی (۱۳۸۴) بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹) پایان نظم، ترجمه: غلامعباس توسلی، تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۴) سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی، در سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه، گردآوری: کیان تاجبخش، ترجمه: افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.
- فیروزآبادی، سیداحمد (۱۳۸۴) بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل-گیری آن، پایان نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، راهنما: محمدجواد ناطق‌پور.
- فیلد، جان (۱۳۸۵) سرمایه اجتماعی، ترجمه: جلال متقی، تهران: موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- قلیچ‌لی، بهروز و مشبکی، اصغر (۱۳۸۵) بررسی نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه فکری دو شرکت خودروساز ایرانی، فصلنامه دانش مدیریت: سال ۱۹، شماره ۷۵، صص ۱۲۵-۱۴۷.
- کروی، مهدی (۱۳۸۷) فرهنگ قومی، سرمایه فرهنگی و صنعت گردشگری، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی: سال هفتم، شماره ۲۸، صص ۳۰۹-۳۲۴.
- کیوی، ریمون، کامپنهود، لوک وان (۱۳۷۱) روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه: عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- ممتاز، فریده (۱۳۸۳) معرفی مفهوم طبقه از دیدگاه بوردیو، پژوهشگاه علوم انسانی: شماره ۴۲-۴۱، صص ۱۶۰-۱۴۹.
- نادعلی، مریم (۱۳۸۷) بررسی رابطه بین سرمایه فرهنگی و بردباری اجتماعی (مطالعه موردی شهر نجف‌آباد)، رساله کارشناسی ارشد، رشته جامعه شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، استاد راهنما: دکتر وحید قاسمی.

- نوغانی، محسن (۱۳۸۶) تأثیر نابرابری سرمایه فرهنگی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان پیش‌دانشگاهی در دستیابی به آموزش عالی، فصلنامه تعلیم و تربیت: شماره ۲۳، صص ۷۱-۱۰.

- Adkins, Lisa (2005) *Social Capital, The Anatomy of Troubled concept*, in *Feminist Theory*, 6,195
- Andersen, Patrick Lie & Hensen, Marianne Nordli (2011) *Class and Cultural Capital: The Case of Class Inequality in Educational Performance*, *European Sociological Review*, 27,1,1-15
- Anheier .H & Gerhards. J & Romo. F (1995) *Forms of capital and Social Structure in Cultural Fields*, *American Journal of Sociology*
- Bourdieu, Pierre; (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgments of the Taste*, Translated by Richard Nice, London, Rutledge
- Dunn, Kestrel (2007) *Cultural Capital, Socio- Economic Class, and Parental Involvement in Indian Children's Educational Experiences*, *edul* 170, available in: [dkestell.com/KDunn\\_IndianChildrenEducationExperiences.pdf](http://dkestell.com/KDunn_IndianChildrenEducationExperiences.pdf)
- Georg, Werner (2004) *Cultural capital and Social Inequality in life Course*, *European Sociological Review*, 20,4,333-344
- Hensen, Marianne Nordli & Mastekaasa, Arne (2006) *Social Origins and Academic Performance at University*, *European Sociological Review*, 22,3,277-291
- Huang, L (2008) *Social Capital and Student Achievement in Norwegian Secondary Schools*, *Learning and Individual Differences*, (Online 2008: <http://dx.doi.org/10.1016/j.lindif.2008.11.004>) NOVA – Norwegian Social Research
- Lin, N (1999) *Building a Network Theory of Social Capital*, 131-45, in *Social Structure and Network Analysis*, P.V, M-a rsenden and N Lin(ads), Beverly Hill, Ca: SAGE
- Storberg, Julia (2002) *The Evolution of Capital Theory: A Critique of a Theory of Social Capital and Implications For HRD*, *Human Resource Development Review*; 1; 468
- Winter. Ian (2000) *Toward a Theorized Understand of Family Life and Social Capital*, Australian Institute of family Studies, Working Paper, No 21 ,Sited in: [WWW.aifs.org.au](http://WWW.aifs.org.au)